

T.C.
VAKIFLAR
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2024 • Sayı: 62

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Aralık 2024 - Sayı: 62 - Hakemli dergidir. Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

e-ISSN: 2564-6796

Vakıflar Dergisi, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı ve EBSCO veritabanı tarafından taranmaktadır.

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Sinan Aksu

Yayın Koordinatörü

Hayrullah Çelebi

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Hilal Aydemir

Yayın Yönetmeni

Mehmet Kurtoğlu

Teknik Editör

Dr. Hasan Demirtaş

İngilizce Editörü

Dr. Eva Stamoulou Oral

Yayın ve Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Halit Çal	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Çaycı	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin Erşahin	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Aladin Husic	Sarajevo Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz Kurt	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Kayhan Orbay	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Oruç	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Demir	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Miyase Koyuncu Kaya	T.C. Millî Eğitim Bakanlığı
Dr. Murat Yılmaz	Cumhurbaşkanlığı Sosyal Politikalar Kurulu

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Muhamed M. Arnaod	The World Islamic Sciences and Education University / Ürdün
Prof. Dr. Fahameddin Başar	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Bulut	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin Çınar	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Çizakça	KTO Karatay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Géza Dávid	Institute of Oriental Studies / Macaristan
Prof. Dr. Abdülkadir Dündar	Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Akif Erdoğan	Ege Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Seyfettin Erşahin	Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Süreyya Faroqhi	İbn Haldun Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Khalifa Hammache	Emir Abdelkader University / Cezayir
Prof. Dr. Mefail Hızlı	Uludağ Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Adnan Kadric	University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Mustafa Kara	Uludağ Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ziya Kazıcı	Marmara Üniversitesi (Emekli) / Türkiye
Prof. Dr. Bilal Kemikli	Uludağ Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Heath W. Lowry	Bahçeşehir Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İbrahim Numan	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak	TOBB Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Öz	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Suphi Saatçi	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Haşim Şahin	Sakarya Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsrev Subaşı	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal	Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eugenia Kermeli Ünal	Hacettepe Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız	Hacettepe Üniversitesi (Emekli) / Türkiye
Prof. Dr. Musa Yıldız	Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali Yılmaz	Uşak Üniversitesi / Türkiye
Dr. Mevludi Arslan	Hırvatistan Meşihatı Başkan Yardımcısı / Hırvatistan
Dr. Nazif Öztürk	Vakıflar Genel Müdürlüğü (Emekli) / Türkiye
Dr. Vedat Şahiti	Kosova Baş Müftülüğü / Kosova

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki sorumluluğu yazarına aittir.

Yazışma Adresi

T.C.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı

Atatürk Bulvarı No:10 Ulus / Ankara / Türkiye

Tel: (0312) 509 60 00 - Faks: (0312) 324 47 22

e-posta: vakiflardergisi@vgm.gov.tr web: www.vgm.gov.tr - https://dergipark.org.tr/tr/pub/vakiflar

Baskı: Sözcü Yayıncılık

Zübeyde Hanım Mah. 628. Sokak No: 26/47 Altındağ / Ankara

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Takdim	3
Önsöz	5
Anadolu'daki Samut Lakaplı Mutasavvıflar:	
Türbe, Tekke veya Zâviyeler Bağlamında Anadolu Samudiliği	9
Sufis Known as "Samut" in Anatolia: Anatolian Samudism in the Context of Tombs and Dervish Lodges (<i>Zawiyas</i>)	
Gökhan Yurtoğlu	
Kastamonu Pınarbaşı İlçesi Ömer Seydi (Duâlı Seydi) Zaviyesi ve Vakıfları	23
Ömer Seydi (Duâlı Seydi) Lodge and Waqfs in Kastamonu's Pınarbaşı District	
Cevdet Yakupoğlu - Veli İlker Dağsever	
Vakıf İşlemlerinde Kadının (Mahkemenin) Rolü:	
İzn-i Sultânî, İzn-i Kâdî ve İzn-i Mütevellî	53
The Role of Qadi (Court) in Waqf Transactions: Sultan's Approval, Qadi's Approval, and Trustee's Approval	
Hamdi Çilingir	
Ruûs Defterlerine Göre Galata Kazası'ndaki Vakıflar (1585-1700)	71
Waqfs in Galata According to Ruûs Books (<i>Ruûs Defterleri</i>) (1585-1700)	
Sevgi Akkoyun	
Vakıf Muhasebe Defterleri Işında Bursa'da Koza ve Piriñç Hanlarının İdari ve Mali Tarihinden Bir Kesit (1574-1835)	99
A Segment of the Administrative and Financial History of the Koza and Piriñç Inns in Bursa Based on the Waqf Accounting Books (1574-1835)	
Nazenin S. Güler	
Sayda Hz. Ömer Camisi (Cami-i Kebir) Vakfı 1844-1908	125
The Waqf of the Great al-Omari Mosque in Sidon (1844-1908)	
Kürşat Çelik	
Bursa'da Vakıf ve Kamu Eserlerinin Tamirat Masrafları (1852-1853)	143
Repair Expenses of Waqf and Public Works in Bursa (1852-1853)	
Muhammet Furkan Mestan - Kadir Arslanboğa	
Vakıf Kültürü Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması ve Yaşatılması	171
Protection and Preservation of Cultural Heritage within the Scope of Waqf Culture	
Batuhan Mumcu	
Ankara Vakıf Eserleri Müzesi, Şeyh Bahşi Mescidi Vaaz Kürsüsü	
Mevcut Koruma Durumu ve Önerileri	185
Ankara Waqf Museum, Current Conservation Status of the Sheikh Bahşi Masjid Sermon Chair and Recommendations	
Cemile Yıldırım Altun - Murat Cura	

Vakıf Kültürü Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması ve Yaşatılması*

Batuhan Mumcu**

Öz

Bu makalede, vakıf kültürü ve vakıfların kültürel mirasın korunmasındaki rolü ele alınmaktadır. Vakıflar, tarih boyunca toplumların sosyal ve kültürel yapılarının şekillenmesinde kritik bir rol oynamış, eğitim, sağlık, dini ve manevi hizmetler gibi çeşitli alanlarda topluma katkı sağlamıştır. Özellikle İslam ve Türk kültürü içinde vakıflar, sosyal adaletin sağlanmasında ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Makale, vakıfların tarihi ve kültürel mirasın korunmasındaki yerini vurgularken, Osmanlı ve Selçuklu dönemlerindeki örnekler üzerinden vakıfların bu alandaki etkisini incelemektedir. Ayrıca, günümüzde vakıfların karşılaştığı problemler ve bu problemlerin çözüm önerilerini ele alan vakıf kültürünün sürdürülebilirliği için gerekli stratejiler tartışılmaktadır. Vakıfların kültürel mirası koruma konusundaki başarısı, tarihi eserlerin, kütüphanelerin, ibadethanelerin ve diğer kültürel varlıkların korunmasında gösterdikleri çaba ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, vakıfların etkinliğini artırmak ve geleceğe taşımak için finansal sürdürülebilirlik, şeffaflık, eğitim ve uluslararası iş birlikleri gibi unsurların önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kavramlar: vakıf, vakıf kültürü, kültürel miras, kültürel mirasın korunması

Protection and Preservation of Cultural Heritage within the Scope of Waqf Culture

Abstract

The article discusses waqf culture and the role of waqfs in the protection of cultural heritage. Waqfs, or foundations, have played a critical role in shaping the social and cultural structures of societies throughout history and have contributed to society in various fields such as education, health, religious, and spiritual services. Especially in Islamic and Turkish culture, waqfs have an important place in ensuring social justice and strengthening social solidarity. The article emphasizes the place of waqfs in the preservation of historical and cultural heritage and examines their impact in this field through examples from the Ottoman and Seljuk periods. In addition, the necessary strategies for the sustainability of the waqf culture are discussed, addressing the problems faced by waqfs today and the solutions to these problems. The success of waqfs in protecting cultural heritage is directly related to their efforts in the protection of historical monuments, libraries, places of worship, and other cultural assets. In this context, the importance of factors such as financial sustainability, transparency, education, and international cooperation are emphasized in order to increase the effectiveness of waqfs and carry them into the future.

Keywords: waqf, waqf culture, cultural heritage, protection of cultural heritage

* DOI: 10.16971/vakiflar.1549513

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: Eylül 2024 / September 2024

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Aralık 2024 / December 2024

** Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı, Ankara-Türkiye; e-mail: batuhanmumcu@gmail.com; ORCID: 0009-0001-0401-1781

Giriş

Vakıflar, tarih boyunca toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarında önemli roller oynamışlardır. Osmanlı döneminde vakıflar, eğitim, sağlık, dini hizmetler ve sosyal yardımlaşma gibi birçok alanda faaliyet göstermiştir. Örneğin, vakıf hastaneleri, medreseler ve aşevleri toplumun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamada önemli görevler üstlenmiştir.

Vakıflar, tarihi ve kültürel mirasın korunmasında önemli bir rol oynar. Vakıf eserleri, geçmişimize ait izleri günümüze taşıyarak gelecek nesillere aktarır. Bu sayede, toplumun kimlik ve köklerine dair bilinçlenmesi sağlanır.

Vakıf kültürü, geçmişten günümüze kadar süregelen, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu kültür, İslam medeniyetinin önemli bir parçası olup, toplumsal yapının çeşitli alanlarında, özellikle de kültürel mirasın korunması ve yaşatılmasında kritik bir rol oynamıştır. Vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilen faaliyetler, tarihi eserlerin restore edilmesi, sanat eserlerinin korunması ve toplumsal belleğin canlı tutulması gibi birçok alanda önemli katkılar sağlamıştır.

Kültürel miras, bir toplumun değerlerini, tarihini ve toplumsal kimliğini yansıtan önemli bir unsurdur. Bu mirasın korunması, geçmişin gelecek nesillere aktarılması noktasında büyük önem taşımaktadır. Vakıf kültürü, kültürel mirasın korunmasında çok yönlü ve etkin bir rol oynayarak toplumun kültürel değerlerinin yaşatılmasını ve sürdürülebilirliğini mümkün kılar.

Bu makalede, vakıf kültürünün gelişim süreçleri, kültürel mirasın korunması ve yaşatılması konusundaki önemi ele alınacaktır. Çalışmada ayrıca Vakıfların kültürel mirasın korunması ve yaşatılmasındaki rolü, tarihi ve güncel örnekler üzerinden değerlendirilecektir. Böylece, vakıf kültürünün toplum için ne denli önemli olduğu ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasındaki gerekliliği ortaya konulacaktır.

1. Vakıf Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Vakıf, kökeni Arapça 'vakf' sözcüğünden gelen, sözlük anlamı ile durdurmak, ayırmak, tamamen vermek, büsbütün vermek anlamına gelen bir terimdir. İslam hukukunda, bir malın mülkiyetinin Allah'a ait kılınması ve gelirlerinin belirli bir amaca tahsis edilmesi anlamında kullanılır. İslam kültüründe vakıflar, "sadaka-i cariye" (sürekli hayır) olarak kabul edilir ve kişinin öldükten sonra da sevap kazanmaya devam etmesini sağlar (Uslu, 1985: 258). En temel anlamıyla vakıf, kişinin mülkiyetindeki menkul ve gayrimenkul mallarından bir kısmını veya tamamını, insan veya herhangi bir canlılığın ihtiyacını karşılamak üzere dinî, hayrî ve sosyal bir gaye için ebedî olarak tahsis etmesi olarak tanımlanabilir (Ömer Hilmi, 1307: 2; Muhammed Hamdi, 1330: 22; Öztürk, 1995: 21; Yediyıldız, 2003: 9).

Vakıf kültürü, İslam medeniyetinde önemli bir yere sahiptir ve tarih boyunca sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Vakıflar, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. Bu kültür, yardımlaşma ve dayanışma prensiplerine dayanır ve toplumun refahını artırmayı hedefler.

Vakıfların şer'î hukukta belirli hükümleri ve kuralları vardır. Bu kurallar, vakfın kurulması, yönetimi ve gelirlerinin dağıtımı gibi konuları kapsar. Vakıf kurma işlemi, üç temel unsur üzerine kurulur: vakfeden, vakfedilen mal ve vakıf şartları. Vakıf şartları, vakfedenin belirlediği amaçlar doğrultusunda malın nasıl kullanılacağını belirler.

Vakıf, belirli bir malın mülkiyetinin Allah'a ait kılınarak, gelirlerinin hayır amaçlı kullanılmasıdır. Şer'î hukuk, vakıfların kurulması ve yönetilmesi konusunda detaylı hükümler içerir (Cevdet Paşa, 1976: 175).

İslam hukukunda vakıflar, dini, hayri ve aile vakıfları olarak üç ana kategoriye ayrılır. Her bir vakıf türü, belirli amaçlar doğrultusunda toplumun çeşitli ihtiyaçlarını karşılar. Dini vakıflar, cami, mescit ve dini eğitim kurumları gibi ibadet ve eğitim amaçlı kurulan vakıflardır. Hayri vakıflar, sağlık, eğitim ve sosyal yardım hizmetleri sunan vakıflardır. Aile vakıfları ise, vakfedenin ailesi ve soyundan gelenler için kurduğu vakıflardır.

İnsani ilişkilerde sosyal yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinin güçlendirilmesi ve toplumsal sermayenin artırılabilmesi için inşa edilen vakıf kurumları dünden bugüne, gündelik hayatın vazgeçilmez toplumsal kurumlarından birisi olmuştur.

Bütün bu görüşlerin yanında ayrıca 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 101. maddesine göre vakıf; "gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleri ile oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır." "Vakıf, tarih boyunca süregelen yardımlaşma ve dayanışma duygusunun kurumsallaşmış halidir. O halde vakıf, tüm insanlığın mutluluğunu amaçlayan bir sistemler bütünüdür" (<https://www.vgm.gov.tr/vakiflar-hakinda/vakif-nedir>).

Selçuklu Devleti, özünde yardımlaşma ve dayanışma duygusu bulunan vakıf kültürünü Anadolu'ya taşımış; bu dönemde vakıflar, toplumsal yapının önemli bir parçası haline gelmiştir. Selçuklu sultanları ve zengin aileler, eğitim, sağlık ve dini hizmetler sunan birçok vakıf kurmuştur. Medreseler, hastaneler ve camiler, Selçuklu vakıflarının en önemli hizmetleri arasında yer alır. Bu vakıflar, toplumun eğitim seviyesini yükseltmiş, sağlık hizmetlerini yaygınlaştırmış ve dini hayatı desteklemiştir. Selçuklu Devleti'nde vakıflar, eğitim, sağlık ve dini hizmetlerin en önemli sağlayıcıları arasında yer almıştır. Medreseler, hastaneler ve camiler, Selçuklu vakıflarının en önemli hizmetleridir (İpşirli, 2003: 54).

Osmanlı Devleti'nde ise vakıflar, sosyal ve kültürel yapının temel taşlarından biri olmuştur. Medreseler, camiler, aşevleri ve kütüphaneler, Osmanlı vakıflarının en önemli hizmetleridir (Faroqhi, 2002: 66). Osmanlı sultanları ve zengin aileler, toplumun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birçok vakıf kurmuştur. Bu vakıflar, medreseler, camiler, aşevleri, kütüphaneler ve sağlık kurumları gibi çeşitli alanlarda hizmet vermiştir. Osmanlı vakıfları, toplumun sosyal refahını artırmış, kültürel mirası korumuş ve eğitim düzeyini yükseltmiştir.

Tarihsel süreç içinde gelineen noktada devletin yüklendiği yeni görevler kapsamında yer alan sosyal yardım gibi bazı hizmetler Osmanlı Devleti zamanında vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Özellikle köprüler, yollar ve çeşmeler gibi yerel yönetim hizmetleri, sağlık ve yoksullara yardım gibi sosyal yardım faaliyetleri, okul ve medreseler, kütüphaneler ve öğretmen-öğretici maaşlarının ödenmesi, öğrencilerin giderlerinin karşılanması gibi öğretim/egitim faaliyetleri genellikle vakıflar tarafından karşılanıyordu (Köprülü, 2005: 78).

Vakıflar başlangıçta, bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortaya çıkmıştır. Daha sonra toplumsal yaşamda oluşan gelişmelere uygun olarak, var olan toplumun sosyokültürel yapısı, ekonomik imkânları ve kabiliyetleri ölçüsünde değişme uğramış ve buna paralel bir biçimde gelişmiştir. Bilhassa Osmanlı'nın birçok döneminde, piyasa ekonominin kurallarına ve ademi merkezîyetçi kurallara göre faaliyette bulunan ve her biri farklı özerk yapılara sahip; devletin yükseliş ve gerileme hareketlerine uyumlu olarak faaliyet kolları zaman zaman genişleyip daralan, devlet ve cemiyet hayatında sosyo-kültürel, ekonomik ve hatta siyasal açıdan belirgin bir güce ulaşmış ve bugünkü anlamıyla bir sivil toplum alanı haline gelmiştir (Öztürk, 1995: 125).

Yine Öztürk'e göre; "Osmanlı döneminde olduğu kadar, hiçbir dönemde vakıf formasyonundan yararlanarak ülke zenginliklerinin paylaşılması, adil devlet yönetiminin tesisi ve erdemli şehirlerin kurulması" konularında aynı başarı gösterilememiştir. Başka bir söyleyişle Osmanlı'ya kadar hiçbir devlet; din, dil,

Vakıf Kültürü Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması ve Yaşatılması

milliyet ayrımı yapmadan tüm toplumun refahı ve huzurunu sağlayacak “adaletli devlet adamı” tipini ortaya koymak; ülkenin temel kaynaklarını ülkede yaşayan bütün toplumsal kesimler arasında eşit bir şekilde paylaşılmasına olanak sağlayan bir düzeni hayata geçirerek, yarınından emin, herkesin diğerinin haklarına saygılı erdemli bir millet tipini ortaya çıkarmak; ortaya koydukları kurum ve kuruluşlarıyla kendi dönemlerinin medeniyet seviyesini yakalayan, egemenliğinde mutlu insanların barındığı şehirlerin inşa edilmesini sağlamak için vakıfları geliştirmemiş, bu kurumları yaymamış ve onun insanı cezbeden maddî-manevî gücünden yararlanamamıştır (Öztürk, 2002: 36).

Yine Yadiğar’a göre; “Eskiden vakıflar hem insan ve toplum için faydalı sosyal nitelikli kamu hizmetlerini olan hastaneler, kütüphaneler, öğrenci yurtları, aşevleri açmayı görev edinirken hem de bünyelerinde bulunan kültür varlıkları ve eserleri ile başta şehircilik olmak üzere diğer yerel yönetim işleri gibi faaliyetlere de katkıda bulunmuşlardır. Bu da bize vakıfların, bir yandan insan yaşamının zorunlu temel ihtiyaçlarının giderilmesi, bir yandan da kültürel mirasın en önemli emanetçisi olduklarını göstermektedir. Özel mülkiyete konu olan bir malın, karşılık beklemeden toplumun yararına, herkes tarafından kullanılmasını sağlamak için, kamuya tahsis edilmesi gibi ulvi bir düşüncenin mihenk taşı olan vakıflar, bizim medeniyetimizin temelini oluşturmaktadır” (Yadiğar, 2010: 23).

Cumhuriyetle birlikte, Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Türkiye’deki vakıfları denetlemek ve yönetmekle sorumlu bir devlet kurumu olarak 3 Mart 1924’te kurulmuştur ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlıdır.

Başta Selçuklu ve Osmanlı döneminde kurulmuş ve bugün hala yöneticileri hayatta kalmayan vakıflara gelince, kurumsal ve tüzel kişilikleri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil edilmektedir. 5737 sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca; Genel Müdürlükçe yönetilecek ve temsil edilecek vakıflar ile mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisinin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğünce yönetilen vakıflara “Mazbut Vakıf” denilmektedir. Vakıflar mevzuatına göre, mülga 743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi’nin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve yönetimi vakfedenlerin soyundan gelenlere şart edilmiş vakıflara ise “Mülhak Vakıf” adı verilmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü bu tür vakıflar namına hizmetlerini sürdürürken, ayrıca Türk Medeni Kanunu’na göre yeni kurulan vakıfların kuruluş, denetim ve dağılım iş ve işlemlerini de gerçekleştirmektedir.¹

Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre; Selçuklu ve Osmanlı döneminden bugüne hala varlığı devam eden vakıf sayısı 52.000’dir. Halihazırda Vakıflar Genel Müdürlüğü, ilk kurucularının şartlarını ve amaçlar doğrultusunda günümüzde de öğrencilere burs, muhtaç kişilere ayni ve nakdi yardımı yapmaya devam etmektedir. Ayrıca yüzlerce senelik vakıf eserlerin bakım ve onarımını gerçekleştirmektedir. Bugüne kadar 5 bin 800 civarında vakıf eseri restore edilmiştir. Bu vesileyle yeni dönemde gerçekleştirilen bu türden çalışmalar bir anlamıyla, vakıf medeniyetini yeniden canlandırılmıştır (www.vgm.gov.tr).

Yine bu kapsamda, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi ile Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi yüksek öğrenim alanında gerçekleştirilen önemli projelerdendir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan çok öncesinde var olan ve asıl hedef ve amaçları arasında eğitim ilkesini barındıran bu vakıfların faaliyetlerini gerçekleştirmek olan Üniversiteler bugün yeni ve çağdaş kuruluşlar alanında öğretim ve eğitim vermeye devam etmektedirler (www.vgm.gov.tr).

Günümüzde vakıf kültürü olgunlaşarak modern toplumların hemen hemen tümünde sivil toplum kuruluşu olarak varlığını sürdürmekle birlikte faaliyet alanlarının artması ve çoğalması bakımından da bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Günümüzde bildiğimiz ilk anlamıyla varlığını sürdüren vakıflar olduğu gibi konu ve çeşitlilik anlamında sayıları artan vakıfların toplumsal alandaki önemi halen vazgeçilmez bir noktadadır.

1 Daha ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/tarihte-vakiflar>

1.1. Vakıfların Kuruluş Amacı ve Faaliyet Alanları

Vakıflar, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın kurumsallaşmış bir biçimi olarak, tarih boyunca önemli bir rol oynamıştır. Vakıfların kuruluş amaçları, topluma yararlı hizmetler sunmak, sosyal adaleti sağlamak ve kültürel mirası korumak gibi geniş bir yelpazede yer almaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda vakıflar, toplumun çeşitli kesimlerine halen güçlü bir şekilde hizmet etmeye devam etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde vakıflar, eğitim alanında büyük bir rol oynamıştır. Medreseler, kütüphaneler ve diğer eğitim kurumları vakıflar aracılığıyla finanse edilmiştir. Örneğin, Süleymaniye Medresesi, Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulan vakıf sayesinde eğitim hizmeti vermiştir. Bu medreseler, İslam dünyasında bilim ve eğitim merkezi haline gelmiştir. Süleymaniye Külliyesi'nde bulunan medreseler, Osmanlı döneminde ilim ve irfan yuvaları olarak büyük önem taşımaktadır. Bu külliyenin finansmanı, Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulan vakıf gelirleriyle sağlanmıştır (İnalçık, 2019: 202).

Vakıflar, sağlık alanında da önemli hizmetler sunmuştur. Hastaneler ve sağlık merkezleri, vakıflar aracılığıyla finanse edilerek halka ücretsiz sağlık hizmetleri vermiştir. Osmanlı döneminde kurulan darüşşifalar, bu hizmetlerin en güzel örneklerindedir. Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan Fatih Külliyesi içinde yer alan darüşşifa, dönemin en önemli sağlık merkezlerinden biri olmuştur (Faroqhi, 2002:132).

Osmanlı vakıfları, toplumun yoksul kesimlerine yardım etmek amacıyla çeşitli sosyal hizmetler sunmuştur. Aşevleri ve fakirhaneler, vakıflar tarafından finanse edilerek yoksullara yemek ve barınma imkânı sağlamıştır (Lewis, 1982: 115-125).

Vakıflar, dini ve manevi hayatın desteklenmesi ve sürdürülebilir kılınması amacıyla da kurulmuştur. İbadethanelerin inşası ve bakımı, dini kurumların desteklenmesi gibi faaliyetler vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde cami ve mescitler, vakıflar tarafından finanse edilerek inşa edilmiştir. Bu ibadethaneler, vakıf gelirleriyle sürekli olarak bakım görmüş ve hizmete açık kalmıştır (Cevdet Paşa, 1976: 52). Camiler, mescitler ve türbeler gibi dini yapılar, vakıflar tarafından finanse edilmiştir. Bu yapılar, vakıflar sayesinde sürekli bakım görmüş ve hizmete açık kalmıştır. Örneğin, Sultanahmet Camii, Sultan I. Ahmed tarafından kurulan vakıf sayesinde inşa edilmiştir. Bu cami, vakıf gelirleriyle sürekli olarak hizmet vermeye devam etmiştir (İpşirli, 2003:79).

Vakıflar, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin desteklenmesi ve yaygınlaştırılması konusunda da önemli rol oynamıştır. Sanat eserlerinin korunması, edebi faaliyetlerin desteklenmesi ve kültürel mirasın yaşatılması vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Osmanlı döneminde birçok şair ve yazar, vakıf destekleri sayesinde eserlerini üretebilmiştir. Osmanlı döneminde birçok şair ve yazar, vakıfların desteğiyle eserlerini ortaya koymuş ve bu sayede kültürel mirasa önemli katkılarda bulunmuştur. Vakıflar, sanat ve edebiyatın gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (Lewis, 1982: 66-68).

Vakıflar, tarihi eserlerin ve kültürel varlıkların korunması konusunda da önemli rol oynamış; camiler, medreseler, hanlar ve hamamlar, köprüler, türbeler ve diğer tarihi yapılar, vakıflar aracılığıyla korunmuş ve gelecek nesillere aktarılmıştır. Bu yapılar, vakıf gelirleriyle sürekli olarak bakım görmüş ve korunmuştur.

2. Vakıfların Kültürel Mirasın Korunmasındaki Yeri ve Önemi

2.1. Kültürel Miras Kavramı

Kültürel miras, bir toplumun geçmişten günümüze kadar taşıdığı ve geleceğe aktarmayı amaçladığı maddi ve manevi değerlerin toplamıdır. Bu kavram, tarihi eserler, ibadethaneler, sanat eserleri, kütüphaneler, folklorik unsurlar, dil ve edebiyat gibi çeşitli unsurları kapsar. Kültürel miras, toplumların kimliklerinin ve geçmişlerinin anlaşılmasında kritik bir rol oynar (unesco.org.tr).

Kültürel miras; insanoğlunun, kayıt altına alınabilen tüm tarihi dönemlerde meydana gelen her şeyi bir binanın katları gibi üst üste koyarak bir araya getirdiği, ayrıca tarihsel süreç içinde alınan mesafelere bir biçimde edinilen yeni deneyim ve tecrübeler ve yeni bilgiler ile geliştirip zenginleştirdiği, sürdürülebilirliğini güvence altına alacak şekilde muhafaza edip devamında gelen yeni nesillere aktarabildiği tüm üretilenlerin bütünü olarak somut, doğal ve somut olmayan kültürel miras olarak isimlendirilmektedir. Geçmişten miras alınan ve değişik gerekçelerle geleceğe miras bırakılmak istenen, somut olarak varlığı olan ve insan eliyle üretilmiş olan tüm eserler birer kültürel miras olarak içinde yeşerdiği topluma ait değerler bütünü olarak ifade edilmektedir (Can, 2009: 43-45).

Kültürel miras kavramı; binalara, anıtlara, sanat eserlerine, peyzajlara vb. farklı değerlerin yüklendiği uzun bir tarihsel gelişimin sonucudur. Bu eserlerin periyodik olarak yok edilmesi veya ortadan kaybolması, mükemmel evrensel hazine ve bu eserlerin insanlığa ait olduğunun en kesin ifadesidir. Bu düşünceler, kültürel mirasın ve iç içe olduğu doğal çevrenin benzersiz ve yeri doldurulamaz olduğu anlayışıyla geliştirilmiştir (Mumcu, 2023: 14).

Kültürel miras, toplumların tarihi, kültürel ve sosyal kimliklerinin bir parçasıdır. Bu miras, toplumların geçmişle bağlarını korumalarına ve kültürel sürekliliği sağlamalarına yardımcı olur. Kültürel mirasın korunması, sadece geçmişi değil, aynı zamanda gelecek nesillerin kültürel zenginliklerini de güvence altına alır.

2.2. Kültürel Mirasın Korunmasında Vakıfların Rolü

Eski eserleri koruma anlayışı insanlık tarihinde oldukça eskiye gitse de günümüzde sahip olduğu kültürel ve doğal değerleri korumak, her toplum ve devlet açısından büyük önem taşımaktadır. Bir kültür varlığı olarak vakıf eserlerin ortaya çıkmasında, korunmasında ve günümüze ulaşmasında Osmanlı vakıf sisteminin işleyişi ve bu sistemin temelindeki hukuki alt yapısının önemi büyüktür (Bakırer, 1973: 113). Vakıf hukuku terminolojisinde “te’bîd”² adı verilen ve “vakfın müebbed olması lâzımdır” (Ömer Hilmi Efendi, 1977: 24) şeklinde ifade edilen “vakfın devamlılığı” ilkesi gerek hayrat gerekse akar türünden vakıf yapılarının korunmasının, bakım ve onarımının yapılmasının temelini teşkil etmektedir. Bu ilke aynı zamanda vakıflarda sunulan hizmetlerin de sürekliliğinin sağlanmasını zorunlu kılmaktadır (Ateş, 1994: 161; Oruç vd. 2019: 8).

Bilindiği üzere vakıflar, vakfın kuruluş tüzüğü niteliğinde olan vakfiyelerde belirlenen hükümler doğrultusunda idare edilmektedirler. Vakfiyeler, vakfedilen hayrat yapıların niteliği, vakfın gelir ve giderlerinin neler olacağı, vakıf görevlilerinin kimler olacağı ve hangi şartlarda görevlerini ifa edecekleri, vakıftan kimlerin hangi şartlarda faydalanacağı gibi vakfın işleyişine dair temel bilgilerin ayrıntılı bir şekilde kaydedildiği hukukî belgelerdir (Özgüdenli, 2012: 465-467; Yüksel, 2012: 467-469). Vakfiye şartları arasında, cami, medrese, darüşşifa, tekke, türbe gibi vakfın hayrat yapılarının ve vakfın gelir getirici yapıları olan han, hamam, dükkân gibi yapıların korunmasına öncelik verildiği pek çok vakıfta görülen bir durumdur. Özellikle *selâtin vakıfları* ve *vüzerâ vakıfları* olarak ifade edilen saray mensupları ile üst düzey yöneticilerin kurmuş oldukları vakıfların vakfiyelerinde, vakıf hayrat ve akarlarının korunmasına, bakım ve onarımının yapılmasına dair özel şartlar bulunmaktadır.

Bu duruma müşahhas bir örnek olarak Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim’in eşi ve Kanuni Sultan Süleyman’ın validesi Hafsa Sultan’ın Manisa’da inşa ettirdiği cami, medrese, mektep, imaret, hankâh, darüşşifa ve darülkurradan oluşan külliyesi için kurmuş olduğu vakfı gösterilebilir. Hafsa Sultan’ın 1523 (h. 929) tarihli vakfiyesinin şartları arasında vakıf hayrat yapıların bakım ve onarımına öncelik verilmesine

2 Vakıflarda te’bîd ilkesi için bkz. Muhammed Hamdi (Yazır), *İrşâdü’l-Ahlâf fi Ahkâmî’l-Evkâf*, Matbaa-i Ahmed Kamil, İstanbul: 1330; H. Cemaleddin, *Ahkâm-ı Evkâf*, Mekteb-i Mülkiye Matbaası: 1335; Ömer Hilmi, *İthâfû’l-Ahlâf fi Ahkâmî’l-Evkâf*, Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne tarafından tabî itdirilmiştir, Matbaa-i Âmire, İstanbul: 1307.

dair bir şart bulunmaktadır. Vakfiyede, vakfın gelir (galle) fazlasının bakım ve onarım masraflarına yetmediği durumlarda vakfın diğer harcamalarından kesinti yapılarak hayrat yapıların bakım onarımının yaptırılması ve bunun kesinlikle ertelenmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Nitekim vakıf hayrat yapıların devamlı olarak sağlam kalmasının vakfın önceliği olduğu vakfiyenin son kısmında tekrarlanmıştır; “ola ki hayrat yapılar bir şekilde harap olur veya yıkılırsa ikinci kez, üçüncü kez, dördüncü kez yaptırılması gibi vakfın gücü yettiği sürece bu yenileme işleminin devam ettirilmesi” vakıf şartı haline getirilmiştir (Demirtaş, 2023: 47). Söz konusu vakıfta mütevelliler, vakfedilen akarlardan elde edilen gelirleri, öncelikle vakfın akar ve hayratının korunmasına yönelik kullanarak gerekli harcamaları yaptıktan sonra vakfın diğer masrafları için kullanacaklardır. Vakıfta bu öncelikli kullanım ilkesine uyularak tüm harcamalar yapıldıktan sonra arta kalan gelir ise yine bu öncelikli vakıf şartı için kullanılmak üzere vakfın kasasında saklanacaktır (Demirtaş, 2024: 699).

Vakfın devamlılığını sağlamaya ve vakıf binaların korunmasına yönelik bu uygulama bakım-onarım harcamalarının mali kaynağını bulamayan vakıfları “rakabe” uygulamasına yöneltmiştir. Vakfın müteveli maaşı dışındaki bütün giderlerinin durdurulduğu ve vakıf gelirlerinin tamamının tamirata sarf edildiği bu uygulamayla vakıflar, tamirat giderlerini karşıladıktan sonra hayır faaliyetlerini yerine getirmeye ve çalışanlarının maaşlarını ödemeye devam etmişlerdir (Hızlı, 1994: 56).

Vakıf eserlerin korunmasına yönelik vakfiye şartları gereği vakıflar, bünyelerinde *bina emini*, *mimar*, *müremmim*, *suyolcu*, *kurşuncu*, *maniünnükûş* gibi hayrat yapıların tamir, bakım ve onarım işlerini yapan vakıf çalışanlarını istihdam etmişlerdir. Nitekim 1775-1776 tarihli bir muhasebe defteri verilerine göre, Bursa’daki vakıflarda görev yapan toplam 1807 kişinin 131 kişisi (%7,2) bakım ve onarım işlerinde çalışmaktadır (Çiftçi, 2001:135).

Osmanlı vakıfları, sadece vakıf yapıları korumakla kalmamış, sanat eserleri, el yazmaları ve halk kültürü unsurları gibi kültürel varlıkların korunmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Bu varlıklar, vakıf gelirleriyle korunmuş ve gelecek nesillere aktarılmıştır (Lewis, 1982: 76).

Ülkemizde vakıf eserler özelinde kültürel mirası koruma yönündeki sistematik yaklaşım ve bunun yansıması olan hukuki düzenlemeler 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nde kültürel mirasın korunması amacıyla yapılan ilk yasal düzenleme 1869 tarihli *Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi*’dir. Osmanlı döneminde başlayan tarihi ve kültürel mirasın korunması amaçlı çalışmalar gelişerek Cumhuriyet döneminde de devam etmiş, bu konuda birden fazla yasal düzenleme yapılmıştır (Coşkun ve Kurt, 2021: 88-90).

Türkiye’nin kültürel mirasın korunması konusundaki yaklaşımının gelişmesi, taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla da ilgilidir. Bu kapsamda Türkiye, Birleşmiş Milletler’in eğitim, bilim, kültür, bilgi ve iletişim alanlarında ihtisas örgütü olan UNESCO’ya ilişkin Sözleşmeyi 1945 yılı Kasım ayında imzalayan ilk 10 devlet arasında yer almıştır. Bu Sözleşme, 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı Kanunla onaylanmıştır (<http://www.mfa.gov.tr>). UNESCO tarafından geliştirilen 1972 tarihli “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”ye de³ Türkiye, 04.04.1982 tarih ve 2658 sayılı Kanunla katılmayı uygun bulmuştur. Sözleşme, 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanarak, 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanmıştır (Coşkun ve Kurt, 2021:15).

Tarihi Eserlerin Korunması; Vakıflar, tarihi eserlerin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde, birçok tarihi yapı vakıflar tarafından inşa edilmiş ve korunmuştur. Bu yapılar, vakıf gelirleriyle sürekli bakım görmüş ve orijinal hallerini korumuşlardır. Örneğin, Ayasofya Camii ve Süleymaniye Camii gibi önemli yapılar, vakıflaşması sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır.

3 Daha geniş bilgi için bkz: Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’nin metninin bütünü için bkz. <http://www.unesco.org/tr/Pages/161/177>,

Vakıf Kültürü Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması ve Yaşatılması

İbadethanelerin Korunması; Geçmişten bu yana, Vakıflar, camiler, mescitler ve türbeler gibi dini yapıların korunmasında da önemli bir rol üstlenmiştir. Bu yapılar, vakıflar tarafından finanse edilerek inşa edilmiş ve bakımları sağlanmıştır. Böylece, ibadethaneler tarihi ve kültürel değerlerini koruyarak günümüze ulaşmıştır.

Kütüphanelerin Korunması; Vakıflar, kütüphanelerin kurulması ve korunmasında da büyük katkılarda bulunmuştur. Osmanlı döneminde birçok kütüphane, vakıflar tarafından kurulmuş ve zengin kitap koleksiyonlarıyla donatılmıştır. Bu kütüphaneler, vakıf gelirleriyle zengin kitap koleksiyonlarına sahip olmuş ve bilimsel birikimin korunmasına katkı sağlamıştır (İnalçık, 2019).

Diğer Kültürel Varlıkların Korunması; Vakıflar, sanat eserleri, el yazmaları, halk kültürü unsurları gibi diğer kültürel varlıkların korunmasında da etkin rol oynamıştır. Bu varlıklar, vakıflar tarafından finanse edilerek korunmuş ve gelecek nesillere aktarılmıştır.

Başta ülkemiz olmak üzere diğer dünya ülkeleri, kültürel miras olarak görülen tüm eserlerin korunması ve geleceğe aktarılması için kendi birikimlerine ve alana yönelik hâkimiyetlerine ve güçlerine göre çaba sarf etmektedirler. Korunması gereken tüm eserlerin en temel ve en başat ilkesi, tarihsel yapıların ve bu alanların korunurken kullanılması noktasında denge kurulmasının gerekliliğini kültürel miras kapsamında gözden kaçırmadan, daha sonra gelecek olan yeni kuşaklara olabilecek en orjinal haliyle aktarılmasıdır.

Gerek doğal afetler gerekse savaş, kentleşme vb insan faktörleri göz önüne alındığında kültürel miras olarak belirlenen varlıkların hiç bozulmadan hiç yok olmadan yaşaması, bir değişim geçirmeden orjinal haliyle saklanması mümkün gözükmemektedir. Bundan dolayı koruma denildiğinde hedeflenen amaç eskimeyi durdurmak için gerekli tedbirleri almak, sürekli bakım noktasında yapılması gerekenleri yapmak ve bu yapılan tüm çalışmalar ile kültürel miras öğelerinin korunması anlayışı içinde yaşanan toplum tarafından benimsenmesini sağlamaya çalışmak olarak değerlendirilmektedir.

Bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü, geçmişten devraldığı kültürel mirasın korunması ve yaşatılması konusundaki ana görevini titizlikle devam ettirmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye'deki vakıf kültürünün korunması ve yaşatılması amacıyla faaliyet gösteren önemli bir kurumdur. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kökeni, Osmanlı Devleti'ne kadar uzanmaktadır. 1826 yılında II. Mahmud tarafından kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti, vakıf işlerini düzenlemek amacıyla kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde ise 1924 yılında Evkaf Umum Müdürlüğü adıyla yeniden yapılandırılmış ve 1984 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü adını almıştır.

Ülkemizin hemen hemen her yöresinde bulunan kültürel miras eserlerinin, koruma, restore etme ve muhafazasından sorumlu olan VGM, bugüne kadar binlerce eserin günümüze kadar korunmasını sağlamıştır. VGM, bütün bu süreçleri izlerken de hem ulusal hem de UNESCO ve diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği için projeler geliştirilmektedir.

2.3. Vakıfların Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Başarılı Projeleri ve Örnek Vakıf Kurumları

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2023 Yılı Faaliyet Raporunun, faaliyetlerine ilişkin bilgileri aşağıdaki açıklamalarda yer verilmiştir:

“Milli Kültür ve Vakıf Kültürü programı kapsamında; özellikle eğitim çağındaki genç nesil de olmak üzere toplumun her kesimine vakıf kültürünü, bu kültürün, milli kültürümüz, bu kültürün vücuda getirdiği vakıf kültür varlıklarının ise milli kültürümüzün önemli bir parçası olduğu olgusunu aşılama ve bu doğrultuda söz konusu varlıkları muhafaza etmek, korumak, geliştirmek ve gelecek nesillere aktarmak görevini de yerine getirmektedir. Bu kapsamda;

Vakıf Taşınmazlarının Korunması ve Yenilenmesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü; vakıflara (mazbut) ait yaklaşık 9 bin tescilli vakıf kültür varlığı ile yurt dışındaki vakıf kültür varlıklarının muhafazası, korunması ve geleceğe aktarılmasından sorumludur. Bu sebeple; her yıl bütçesinin yaklaşık %50'sini bu kültür varlıklarının projelerinin hazırlanması ile restorasyon ve onarımlarının gerçekleştirilmesine ayırmaktadır.

Vakıf Taşınmazlarının Değerlendirilmesi; Vakıflar Genel Müdürlüğü Mazbut vakıfların her birinin gelir ve gideri ayrı ayrı takip etmek ve varlıklarını ekonomik kural ve riskleri gözetmek suretiyle değerlendirir. Mazbut vakıfların mülkiyetindeki taşınmazlar; yapım veya onarım karşılığı kiralama, kat karşılığı inşaat modeli, restorasyon veya onarım karşılığı kiralama ve idari imkanlar gibi çeşitli yöntemler ile değerlendirilerek âtil vaziyetten kurtarılmakta ve yüksek gelir getirici hale dönüştürülmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğüne ve mazbut vakıflara ait hayrat taşınmazlardan Genel Müdürlük tarafından öncelikle vakfiyeleri doğrultusunda işlev verilemeyen veya değerlendirilemeyen hayrat taşınmazlar; asli amacına uygun olarak kullanılıncaya kadar G.M. tarafından işlev verilmek amacıyla vakfiyesinde yazılı olan hizmetlerde kullanılmak üzere VGM denetiminde restorasyon ve onarım karşılığı kamu kurum ve kuruluşlarına, aynı amaçlı vakıflara ile diğer kamu yararına çalışan dernek gibi sivil toplum kuruluşlarına tahsis edilmektedir".⁴

Vakıflar Genel Müdürlüğü yukarıda zikredilen vakıfların iş ve işlemleri ile ilgili denetim görevini yürütmektedir. Mazbut vakıfların yurt dışındaki vakıf taşınmazlarına ait envanterin çıkarılması, yurt dışındaki vakıflarla ilişkiler kurma ve vakıf ecdadının miras bıraktığı taşınmazların bulunduğu topraklarda vakfiye şartlarını yerine getirmekle uğraşmakta, Osmanlı coğrafyasındaki Müslüman ülkelerin vakıflarına ışık tutmakta, onlara teknoloji ve bilgi desteği sunmaktadır. Kurumsal yapıyı geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla insan kaynağı ve teknolojik alt yapı konusundaki çalışmalar ise sürdürülmektedir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2023).

2.3.1. Süleymaniye Külliyesi Vakfı

Osmanlı Dönemi zengin bir vakıf medeniyetine sahiptir. Bu anlamda padişahların, hanım sultanların, şehzadelerin, sadrazamların ve önde gelen devlet ricâlinin toplumun yararına olabilecek, manevi değerlere önem veren ve kendi bünyesinde sosyal hizmet alanlarını karşılayabilecek devasa külliyeler inşa ettiklerine şahit olmaktayız. Cami merkezli külliyeler, mektep, medrese, kütüphane, muvakkithâne, hazîre, dârüşşifâ, imâret, tabhâne, çarşı, han, hamam, çeşme vb. yapıların bir araya gelmesinden oluşan yapılardır (Ögel, 1963: 156).

Osmanlı Devleti'nde bu külliyelerin en güzel örneklerinden biri şüphesiz ki Süleymaniye'dir. Süleymaniye külliyesi hükümdarlığın her bakımdan zirvede olduğu 16. yüzyılda, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) ve Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir. Bu külliye, geçmişten bugüne sadece bir ibadet yeri değil, aynı zamanda eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin merkezi olarak da hizmet vermiştir.

Kanuni Sultan Süleyman, külliye'nin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla bir vakfiye hazırlatmıştır. Bu vakfiye, külliyyede yürütülen hizmetlerin finansmanını ve organizasyonunu düzenlemektedir. Vakfiye, cami görevlilerinin maaşlarından, medrese öğrencilerinin burslarına kadar birçok detayı içermektedir (Koç ve Özdemir, 2017:121).

Süleymaniye Külliyesi, eğitim ve sağlık hizmetleri açısından da önemli bir merkezdir. Külliyyede yer alan medreseler, dönemin en önemli eğitim kurumları arasında yer almıştır. Ayrıca, darüşşifâ, hem sağlık hizmetleri sunmuş hem de tıp eğitimi vermiştir. Külliye, sadece dini ve eğitim hizmetleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine de ev sahipliği yapmıştır. İmaret, fakirlere yemek dağıtımını yaparken, hamamlar halkın hijyen ihtiyaçlarını karşılamıştır (Yılmaz, 2024: 69).

4 Daha ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/planprogram-ve-raporlar/faaliyet-raporlari>

Vakıf Kültürü Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması ve Yaşatılması

Süleymaniye Külliyesi Vakfı, Osmanlı Devleti'nin kültürel, sosyal ve inanç merkezli hayatında önemli bir rol oynamıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın vizyonu ve Mimar Sinan'ın dehası sayesinde, bu külliye günümüzde de önemini korumaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından; Süleymaniye Külliyesi ve Camii'nin 2007-2010 yılları restorasyon çalışmalarında, Venedik Tüzüğü'nün (Mayıs 1964) onarım ile ilgili maddelerinden yola çıkarak yapıdaki özgün olmayan zarar verici nitelikteki unsurların özellikle; çimento ya da alçı içeren sıvalar alt dönem süslemelerini örten plastik ya da yağlı boya ile yapılmış katmanlar vb. kimyasal ya da mekanik tekniklerle yüzeyden kaldırılmasıyla ortaya çıkan orjinal unsurlar, iyileştirmeler yapıldıktan sonra korunmuştur. Süleymaniye Külliyesi, 2021 yılından bu yana çalışmalar VGM tarafından titizlikle devam etmektedir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2023).

2.3.2. Fatih Külliyesi Vakfı

Fatih Külliyesi Vakfı, İstanbul'daki Fatih Camii ve medreselerinin inşası ve bakımı için kurulmuştur. Bu vakıf, külliye yapısını ve sürekli bakımını finanse ederek, cami ve medreselerin orijinal hallerini korumasını sağlamıştır. Külliye inşaatı 1463 yılında başlamış ve 1470 yılında tamamlanmıştır. Mimarı, Atik Sinan olarak bilinen Sinaüddin Yusuf bin Abdullah'tır. Külliye avlusunda, Fatih Sultan Mehmed'in türbesi başta olmak üzere, çeşitli Osmanlı şahsiyetlerinin türbeleri yer alır. Bu türbeler hem tarihi hem de sanatsal değere sahiptir.

Külliye, şehircilik bakımından benzersiz bir tasarım mevcuttur. Bütün binalar tam bir simetriye göre yerleştirildiği gibi ortasında caminin bulunduğu külliye İstanbul'un en önemli dinî ve kültürel merkezini oluşturmuştur. 1509 ve 1766 yıllarında yaşanan depremler külliye büyük zarar vermiştir. 1767-1771 yılları arasında Sultan III. Mustafa döneminde Mimar Mehmed Tahir Ağa tarafından onarılmıştır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/fatih-camii-ve-kulliyesi>).

Ayrıca, Fatih Külliyesi'nin bahçesi, Osmanlı döneminin peyzaj anlayışını yansıtan çeşitli bitkilerle donatılmıştır. Osmanlı döneminde sıkça kullanılan çınar ve servi ağaçları külliye bahçesinde de yer alır. Bu ağaçlar, geniş gövdeleri ve uzun ömürleri ile bilinir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, Sultan I. Mahmut Kütüphanesi ve Fatih Camii 2007-2012 onarımı harâm cami mekânı, bitiş cemaat yeri ve revaklı avlusu, şadırvan, hünkâr kasrı giriş saçağı ve rampası ile I. Mahmut Kütüphanesi'nde mevcut bezeme örneklerinin detaylı olarak fotoğraflarla belgelenecek, desenleri alınarak projelendirilmesiyle başlamıştır.

Kültürel mirasımızın önemli unsurlarından biri olan Fatih Külliyesi günümüzde halen varlığını vakıf kurumundan devam etmektedir. Ayrıca, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi⁵ bugün bu vakfın bir eseri olarak eğitim ve öğretim hayatına büyük katkılar vermektedir.

3. Vakıf Kültürünün Geleceği

Vakıf kültürü, Türk İslam medeniyetlerinin sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir rol oynamıştır. Geçmişten günümüze kadar uzanan bu kültür; sosyal yardımlaşma, eğitim, sağlık ve kamu hizmetleri alanlarında önemli roller üstlenmiş ve toplumsal yapı üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Günümüzde ise, vakıf kültürünün geleceği, modernleşme, ekonomik değişimler ve sosyal ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden şekillenmektedir.

Vakıf kültürünün geleceği, modern dünyada nasıl bir yer edineceği sorusu etrafında şekillenmektedir. Vakıf hizmetlerinin sunulmasında vakfiyelerin günümüz koşullarına uydurulması zorunluluk arz etmektedir.

⁵ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.fsm.edu.tr/>, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 25.08.2009 tarih ve 487/406 sayılı Vakıflar Meclisi kararı ve 15.04.2010 tarih ve 5981 sayılı kanunla kurulmuştur.

Sosyal amaçları yerine getiren ve ticari bir amacı olmayan kuruluş niteliğini taşıyan vakıflar, toplumda yaşayan bireyin korunması ve yaşamının kolaylaştırılması gibi toplumsal düzenin temini amacıyla kurulmuş kuruluşlardır. Bu yapılar başta sosyal yardımlaşma ve sosyal dayanışma ile toplumsal çatışmaların önüne geçerek cemiyetin bütünlüğünü temin etme noktasında çok önemli bir rol oynamaktadır (Kocabaş, 2010: 45).

Vakıf kurumunun Türklerin ne kadar önemsedini, bugünkü adıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden kalan 52.000 adet vakfın devredilmesi bize göstermektedir. Ülkemizin sosyal bir devlet olması ve vakıf kültürü gelişmiş olan bir millete mensup olması, vakıf kültürünü devam ettirmektedir. Günümüzde halen vakıflar bir sosyal politika aracı olarak işlev görmektedir.

Yine bugünkü sosyal devlet anlayışının tüm demokratik ülkelerde yaygın olması, devletlerin toplumsal ihtiyaçlara daha fazla cevap vermesini zorunlu kılmaktadır. Sosyal patlamaların ve toplumdaki bazı fay hatlarının derinleşmemesinde vakıfların önemli bir yeri vardır. Buna paralel olarak küresel anlamda her ne kadar vakıf türlerinin sayıca azaldığı görülsede ülkemizde gerek nüfusun hem de sosyal bilincin artması ile birlikte kurulan vakıfların sayısı da beraberinde artmıştır. Bu durum bize Türk milletinin ne derece dayanışma kültürüne sahip olmasının yanı sıra toplumsal duyarlılığı da en üst düzeyde tutmasını en iyi şekilde ifade etmektedir.

Vakıf kültürü, geçmişte olduğu gibi gelecekte de sosyal, kültürel, eğitim ve ekonomik hayatın önemli bir parçası olmaya devam edecektir. Vakıf kültürünün sürdürülebilirliği için toplumsal bilinçlendirme ve eğitim çalışmaları oldukça önemlidir. Genç nesillerin vakıf kültürü konusunda bilinçlendirilmesi ve vakıfların sosyal sorumluluk projelerine aktif katılımının sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda UNESCO'nun da önerileri benzer mahiyettedir.⁶

Günümüzde dijital dönüşüm, vakıfların çalışma biçimlerini ve etkileşimlerini de etkilemektedir. Vakıfların faaliyetlerini daha etkin ve verimli bir şekilde yürütebilmesi için teknolojik yeniliklerden yararlanması gerekmektedir. Dijital platformlar ve online bağış sistemleri, vakıfların erişim ve etki alanını genişletebilir.⁷ Ayrıca, vakıfların sosyal medya ve dijital platformlar aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşması mümkündür.

Vakıfların uluslararası iş birlikleri ve ortak projeler geliştirmesi, bilgi ve deneyim paylaşımını artırarak sürdürülebilirliklerini güçlendirebilir.

Sonuç

Vakıflar, tarih boyunca toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını şekillendiren önemli kurumlardan biri olmuştur. İslam dünyasında ve Türk toplumunda vakıfların, sosyal adaletin sağlanması, kültürel mirasın korunması ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesinde büyük rol oynadığı görülmektedir. Vakıflar, eğitimden sağlığa, dini ve manevi hizmetlerden kültürel ve sanatsal katkılara kadar geniş bir yelpazede topluma hizmet etmektedir.

Vakıf kültürü, tarih boyunca toplumsal dayanışmanın, yardımlaşmanın ve kültürel mirasın korunmasının önemli bir aracı olmuştur. Bu misyon, günümüzde de önemini sürdürmektedir.

Kültürel mirasın korunmasında vakıfların rolü, maddi varlıkların ötesinde, kültürel değerlerin yaşatılması ve aktarılması sürecini de kapsamaktadır. Vakıflar, tarihi eserlerin restorasyonu, geleneksel el sanatlarının yaşatılması ve kültürel etkinliklerin düzenlenmesi gibi faaliyetlerle kültürel mirasın korunmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır.

⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374802>

⁷ Bkz: <https://ssir.org/>

Vakıf Kültürü Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması ve Yaşatılması

Günümüz şartları gereğince vakıf geleneğinde hiçbir değişiklik olmayacağı iddiasında bulunmak isabetli bir yaklaşım değildir. Vakıf, yapısındaki değişmezlik özelliğinden dolayı özünde aynı kalması gerekirken, modern hayata sağlıklı bir ilkeye bağlı kalmasında, pratikte de ihtiyaç duyulan değişikliklerin hayata geçirilebileceği önünde önemli bir araçtır. Çok hızlı ve radikal değişimlerin yaşandığı bu bilişim çağında vakıflara bağlı işletmeler, bugünün ekonomik şartlarında çağdaş araç ve imkanları kullanan, gelişmiş ve daha güçlü kurumlar haline getirilmeleri daha da önemsenmelidir.

Vakıfların etkinliğini artırmak ve kültürel mirasın korunmasını desteklemek için bazı öneriler;

Yasal ve Kurumsal Desteklerin Artırılması; Vakıfların kültürel mirasın korunmasındaki rollerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için yasal ve kurumsal desteklerin artırılması gerekmektedir. Özellikle vergi muafiyetleri ve teşvikler gibi maddi destekler, vakıfların kaynaklarını daha verimli kullanmalarına olanak sağlayacaktır. UNESCO'nun kültürel mirasın korunmasına yönelik önerileri bu konuda yol gösterici olabilir.

Eğitim ve Bilinçlendirme Çalışmaları; Toplumda vakıf kültürünün ve kültürel mirasın önemine dair farkındalık oluşturmak amacıyla eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Özellikle genç nesillerin bu konuda bilgilendirilmesi ve vakıf faaliyetlerine katılımlarının teşvik edilmesi, sürdürülebilir bir koruma süreci için elzemdir. Bu doğrultuda, Avrupa Konseyi'nin kültürel miras eğitime yönelik geliştirdiği programlar örnek alınabilir.

Teknolojik İmkanların Kullanılması; Dijital teknolojilerin ve yenilikçi yöntemlerin kullanılması, vakıfların kültürel mirası koruma ve tanıma faaliyetlerinde etkinliğini artıracaktır. Dijital arşivler, sanal turlar ve interaktif sergiler gibi uygulamalar, kültürel mirasın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayacaktır. Avrupa Birliği'nin Horizon 2020 programı kapsamında desteklenen dijital miras projeleri bu alanda başarılı örnekler sunmaktadır.

Uluslararası İşbirliklerinin Geliştirilmesi; Vakıfların uluslararası düzeyde işbirlikleri geliştirmesi, kültürel mirasın korunması konusunda bilgi ve deneyim paylaşımını artıracaktır. Uluslararası kuruluşlar ve kültürel miras organizasyonları ile ortak projeler yürütülmesi, vakıfların etkinliğini ve etki alanını genişletecektir.

Kültürel Mirasımız ile Vakıf Eserlerimizin Korunması ve Desteklenmesi Konusunda Çalışma Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarının Teşvik Edilmesi; Vakıf faaliyetlerinde sivil toplumun aktif katılımının teşvik edilmesi, kültürel mirasın korunmasında toplumsal sahiplenmeyi artıracaktır. Gönüllü programlar ve halkın katılımını sağlayacak etkinlikler, vakıfların toplumsal tabanını genişletecektir.

Kaynaklar

1. Araştırma ve İnceleme Eserler

Akyıldız, Ali (2012). "Vâlîde Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 42. İstanbul. 494-499.

Ateş, İbrahim (1994). "Vakıf Eserlerin Onarım ve Restorasyonu İle İlgili Vakfiye Şartlarına Genel Bir Bakış". *Vakıflar Dergisi*, (33), 161-177.

Bakırer, Ömür (1973). "Vakfiyelerde Binaların Tamirâtı ile İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması". *Vakıflar Dergisi*, (10), 113-126.

Can, Müşerref (2009). *Kültürel Miras ve Müzecilik Raporu*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Cevdet Paşa (1976). *Tarih-i Cevdet*. Cilt 1-2. Üçdal Yayınevi, İstanbul.

Coşkun, Bayram ve Hüseyin Kurt (2021) "Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunması: Tarihsel Gelişim ve Yerel Yönetimlerin Rolü". *Türk İdare Dergisi*, (493), 81-106.

Çiftçi, Cafer (2001). Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri (1544-1588 ve 1749-1795 Yılları Arası Vakıf Muhasebe Kayıtları Işığında). Doktora Tezi: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Demirtaş, Hasan (2023). Manisa Hafsa Sultan Vakfı: Akar, Hayrat, İstihdam. Doktora Tezi: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Demirtaş, Hasan (2024). "Yavuz Sultan Selim'in Eşi Hafsa Sultan'ın Manisa Külliyesi Vakfı Zeyl Vakfiyesi ve Vakfın Yeniden Yapılandırılması". *Yavuz Sultan Selim ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler Kitabı (4-6 Kasım 2021)*, 683-730. E-Kitap: Türk Tarih Kurumu. Ankara Url: https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2024/12/00_YAVUZ-SULTAN-SELIM-TAM-HALI-11.12.2024.pdf.

Faroqhi, Suraiya (2002). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Hayat*. Tarih Vakfı Yayınları, Ankara.

H. Cemaleddin (1335). *Ahkâm-ı Evkâf*, İstanbul: Mekteb-i Mülkiye Matbaası.

Hızlı, Mefail (1994). "Osmanlı Vakıf Sisteminde Rakabe". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6)1, 53-70.

İlknur, Şahin (2019). Osmanlı'da Hanım Sultan Vakıfları ve Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkileri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 35, Sayı 1, s. 45-72.

İnalcık, Halil (2000). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*. Eren Yayıncılık, İstanbul.

İnalcık, Halil (2019). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*. Kronik Yay. İstanbul.

İpşirli, Mehmet (2003). "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 28, Ankara: TDV Yayınları. 327-333.

Kocabaş, Fatma (2010). *Sosyal Politika Aracı Olarak Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar*. İstanbul: Nisan Kitabevi.

Koç, Ahmet ve Ömer Özdemir (2017). "Kanûnî Vakfiyesi'ne Göre Süleymaniye Camii Ve Görevlileri". *Diyanet İlmî Dergisi*, 53 (2), 119-147.

Köprülü, Fuat (2005). *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Lewis, Bernard (1982). *The Muslim Discovery of Europe*. New York-London.

Muhammed Hamdi (1330). *İrşâdü'l-Ahlâf fi Ahkâmî'l-Evkâf*, İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kamil.

Vakıf Kültürü Kapsamında Kültürel Mirasın Korunması ve Yaşatılması

Mumcu, Batuhan (2023). *Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunması (Alan Başkanlığı Uygulaması)*. Kadim Yayınları, Ankara.

Oruç, Hatice ve Kayhan Orbay (2019). “Şehabeddin Paşa’nın Filibe’deki Vakfına Ait Kaynaklar: Muhasebe Defterleri”. *Belgeler*, (35), 1-144.

Ögel, Semra (1963). “Osmanlı Devrinde Türk Külliyesi”. *Türk Kültürü*, (11/Eylül 1963), 3741.

Ömer Hilmi (1307). *İthâf-ül-Ahlâf fî Ahkâmi’l Evkâf*, Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne tarafından tabî itdirilmiştir, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Ömer Hilmi (1977), *İthâf-ül Ahlâf fî Ahkâm-il-Evkâf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Özgüdenli, Osman Gazi (2012). “Vakfiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 42. Ankara. 465-467.

Öztürk, Nazif (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Öztürk, Nazif (2002). “Osmanlı Döneminde Vakıflar”. *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 433-446.

Öztürk, Nazif (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara.

Uslu, Şahin (1985). *İslam Müesseseleri Tarihi*. İstanbul,

Singer, Amy (2004). *Osmanlı’da Hayırseverlik Kudüs’te Bir Haseki Sultan İmaretini*. (Çev. Dilek Şendil). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şahin, Musa ve Ebrar Kayan (2016). “Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 36-65.

Yadiğar, Haşim (2010). Vakıf Kültürüne Uygun Sosyal Politika Stratejileri Geliştirmede Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyıl Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yüksel, Hasan (2012). “Vakfiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42. Ankara. 467-469.

2. Elektronik Kaynaklar

UNESCO. (2015) Recommendation on the Historic Urban Landscape.

European Council. (2005) Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society.

European Commission. (2020). Horizon 2020: Research and Innovation Framework Programme.

ICOMOS. (2014). International Charters and Recommendations.

National Trust for Historic Preservation. (2019) Engaging Volunteers in Preservation.

<https://www.unesco.org.tr>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/fatih-camii-ve-kulliyesi>

<https://www.vgm.gov.tr/vakiflar-hakkinda/vakif-nedir>

<https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/planprogram-ve-raporlar/faaliyet-raporlari>

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374802>

<https://ssir.org/>